

1. *Leonurus cardiaca* L. – srdečník obecný
Tab. 100/2,3

Leonurus cardiaca LINNAEUS Sp. Pl. 584, 1753. – Syn.: *Cardiaca vulgaris* MOENCH Meth. Pl. 401, 1794. – *Leonurus villosus* DESF. ex D'URV. Enum. Pl. Ponti-Eux. 69, 1822. – *L. intermedius* HOLUB Preslia 65:102, 1993.

Exsikáty: Fl. Exs. Reipubl. Bohem. Slov., no 357. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 1182. – Extra fines: Fl. Jut. Exs., no 688. – Fl. Siles. Exs., no 442, no 1134 (var. *villosus*). – Herb. Fl. Ross., no 1491 (var. *villosus*).

Oddenek mělký, ± horizontální s bohatými kořeny a četnými lodyhami. Lodyhy bohatě větvené, 50–150 cm vys., při bázi až 1 cm tlusté, různě chlupaté (viz Variabilita). Přizemní, popř. dol. lodyžní listy s čepelí v obrysu ± okrouhlou, dlanitoklanou až dlanitodílnou, později odumírající, (6–)10–12 cm v průměru, s řapíkem až 12 cm dl., hor. listy a listeny s čepelí v obrysu vejčité kopinatou, 3laločnou až 3klanou, postupně se zmenšující, na okraji nepravidelně hrubě zubatou, na bázi klínovitou, řapík krátký, všechny listy řídce chlupaté až téměř lysé, svrchu tmavěji, naspodu světleji zelené. Lichopřesleny ca 10květé, nejprve sblížené a později oddálené, květy přisedlé. Kalich 3,5–8,0 mm dl.; koruna 8–10 mm dl., světle fialová až růžová, někdy v ústí s hnědavými skvrnkami, hor. pysk málo vyklenutý, vně hustě pýřitý, dol. pysk 3laločný; tyčinky zděli hor. pysku. Tvrdky asi 2,5 mm dl., světle hnědé. VI–VIII(–IX). Hkf.

2n = 18 (ČR: 8. Čes. kras, 9. Dol. Povlt., 41. Stř. Povlt.)

Variabilita: Velmi variabilní druh, jehož jednotlivé typy jsou taxonomicky různě hodnoceny. Jako hlavní rozlišovací znak těchto taxonů je používáno odění hlavní lodyhy, popř. kalicha. Krajní řešení je Holubovo (HOLUB 1993, LOOS 1995), který rozdělil různě oděné typy do 3 druhů: *L. cardiaca*, *L. intermedius* a *L. villosus*, které jsou ale spojeny přechodnými typy vznikajícími hybridizací. V rámci stávajícího zpracování se však zdá, že jde spíše o nedostatečnou diferen-

ciaci těchto taxonů, takže je nejlépe jim přiznat hodnotu variet. Je tedy u nás možno rozlišit jako ± zřetelné typy *L. cardiaca* var. *cardiaca* s lodyhami chlupatými pouze na hranách a s kalichy ± lými, dále *L. cardiaca* var. *villosus* (D'URV.) BENTH. [= var. *quinquelobatus* (GILIB.) KRESTOVSKAJA] s lodyhami a kalichy chlupatými po celé ploše dlouhými chlupy, popř. též var. *intermedius* (HOLUB pro sp.) s lodyhami a kalichy přechodného typu. Většina našich rostlin patří k prvnímu typu; var. *villosus* je většinou omezena na teplejší oblasti. Kromě lokalit uváděných Holubem (HOLUB 1993), je tento typ více zastoupen v okolí Prahy, na Hané aj.

Ekologie a cenologie: Rumiště, skládky, příkopy a jiné ruderalní plochy, na nezpevněných vysýchavých antropogenních půdách. Ve společenstvech tříd *Galio-Urticetea* (diagnostický druh svazu *Arction lappae*), popř. *Chenopodietea* a *Artemisietea vulgaris*.

Rozšíření v ČR: Téměř v celém území, někdy v klimaticky drsnějších oblastech řidčeji; převážně v termofytiku a mezofytiku, ojediněle v okrajových polohách oreofytika (max.: Rýchory, Radhošské Beskydy, Javorníky, vše asi 1000 m).

T: ve všech fyt. o., hojně až velmi hojně ve fyt. o. I. Doup. pah., 11. Stř. Pol., 12. Dol. Pojiz., 15. Vých. Pol., 16. Znojbrn. pah., 18. Jihomor. úv., 20. Jihomor. pah., 21. Haná; jinak roztr. – M: ve většině fyt. o., hojně např. 31. Plz. pah., 41. Stř. Povlt., 67. Českomor. vrch.; jinak roztr. [údaje či doklady chybějí z fyt. o. 22. Halštr. vrch., 50. Luž. hory, 54. Ješ. hřb., 57. Podzvič., 77a. Ždán. les, 77b. Liten. vrchy, 82. Javom.]. – O: 87. Brdy (Kolvín; Padř), 91. Žďár. vrchy (Svratouch; Ransko; Moravské Křižánky), 92. Jiz. hory (Jindřichov; Velké Hamry), 93a. Krk. les. (Rokytnice nad Jizerou), 93c. Rých. (Rýchorec), 99a. Radh. Besk. (Řeka; údolí potoka Smradlava u Bílé).

Celkové rozšíření: Evropa kromě nejsevernějších oblastí a mimotropická Asie po v. Sibiř a Himálaj. Adventivní v Severní Americe. – Mapy: HULTÉN NE 1986:798.

V ý z n a m: Dříve užíván v lidovém léčitelství.

Poznámka: V Mlékojedech u Lovosic (sine coll. PR) a v Brně (KRIST 1934 BRNU) byl nalezen *Leonurus japonicus* HOUTT. (det. J. Holub), lišící se kalichem s 10 málo patrnými žebry a jen krátce chlupatou svrchní stranou hor. pysku.

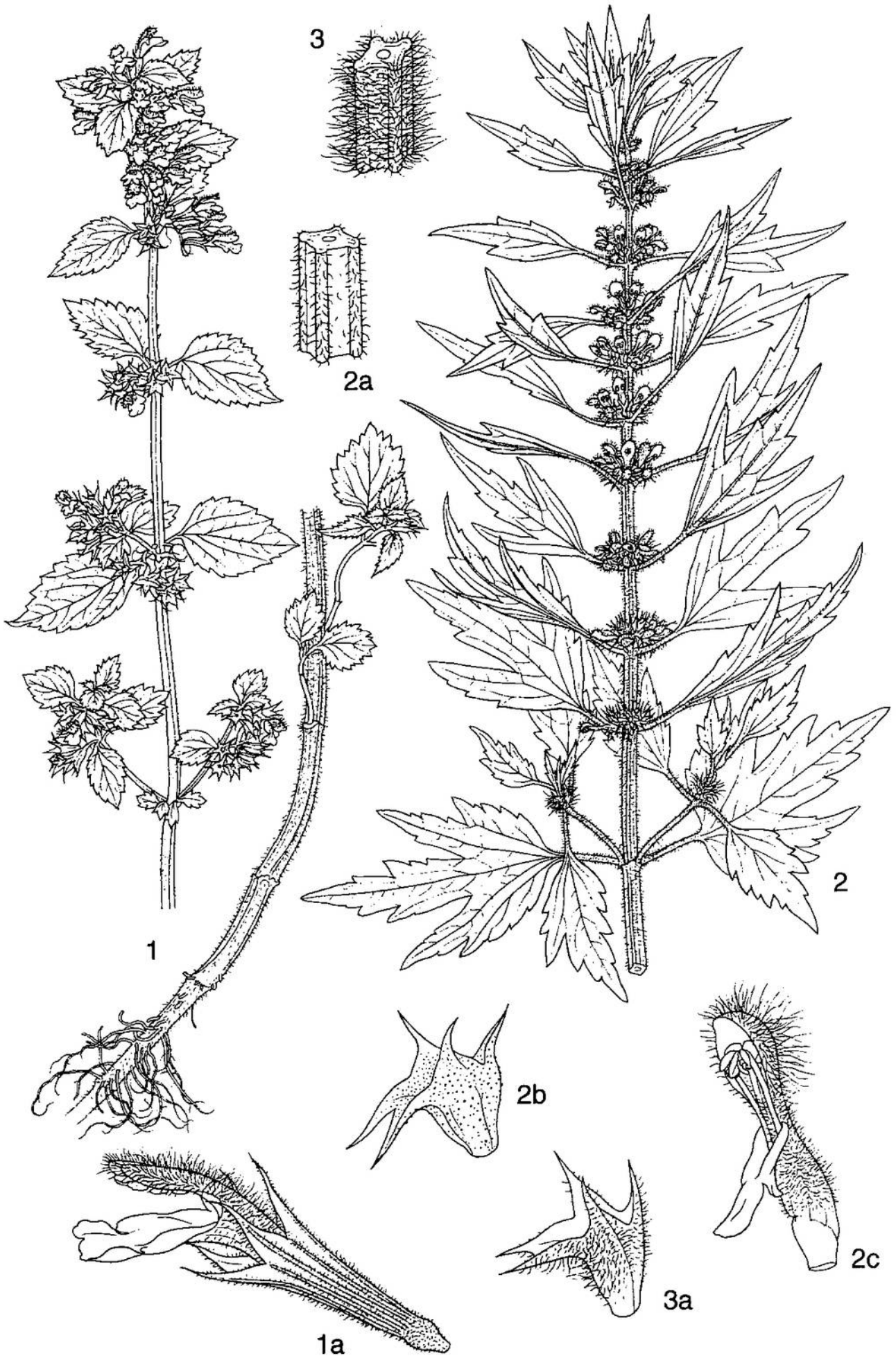
14. *Chaiturus* WILLD. – buřina *)

Chaiturus WILLDENOW Fl. Berol. Prodr. 200, 1787. – Syn.: *Chaeturus* REICHENB. Consp. Regn. Veg. 116, 1828 [ortogr. var.].

Dvouleté až vytrvalé, šedě chlupaté až lysé byliny. Lodyhy ± přímé, odzdoła větvené, 4hranné. Listy krátce řapíkaté, celistvé, hrubě až jemně zubaté. Květy drobné, v oddálených lichopřeslenech. Kalich pravidelný; koruna dvoupyská, jen o málo delší než kalich, bledě fialová; podsemeníkový žláznatý val 4laločný s předním lalokem nejdelším, zadní lalok nejkratší, okraje laloků celistvé. Tvrdky na vrcholu chlupaté. – 1 druh od z. Evropy do Střední Asie. – Autogam., řidčeji Alogam. (Entogam.). Epizoochor.

*) Zpracoval P. Tomšovic

Tab. 100: 1 *Chaiturus marrubiastrum*, 1a – květ. – 2 *Leonurus cardiaca* var. *cardiaca*, 2a – odění lodyhy, 2b – kalich, 2c – koruna. – 3 *L. cardiaca* var. *villosus*, odění lodyhy, 3a – kalich.

1. *Chaiturus marrubiastrum* (L.) REICHENB. –
buřina jablečnickovitá Tab. 100/1

Chaiturus marrubiastrum (LINNAEUS) REICHENBACH Fl. Germ. Excurs. 317, 1831. – Syn.: *Leonurus marrubiastrum* L. Sp. Pl. 584, 1753. – *Chaiturus leonuroides* WILLD. Fl. Berol. Prodr. 200, 1787, nom. illeg.

Exsikáty: PETRAK Fl. Bohem. Morav. Exs., no 487. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 1183. – Extra fines: Fl. Rom. Exs., 1559a,b. – Gerb. Fl. SSSR, no 5885. – Herb. Fl. Ross., no 479.

Kořen větvený, většinou dlouhý. Lodyha asi 50–125 cm vys., šedě pyřitá až lysá. Dolní a stř. lodyžní listy s čepelí téměř okrouhlou až vejčitě kopinatou, 2–6 cm dl., 1–3 cm šir., vroubkovanou nebo hrubě nepravidelně zubatou, svrchu téměř lysou, naspodu slabě šedě chlupatou. Lichopřesleny ± kulovité, 10– a vícekvěté, navzájem 3–5 cm oddálené, listeny úzce podlouhlé až čárkovité, ± přisedlé. Kalich zvonkovitý, 5–6(–7) mm dl., hluboce členěný v 5 cípů, cípy nazpět ohnuté, na vrcholu ostnitě; koruna stejně dlouhá až mírně delší než kalich, vně jemně chlupatá, světle fialová, hor. pysk zvlněný, dolní členěný ve 3 laloky; tyčinky z koruny jen málo vyčnívající. Tvrdky zaobleně 3boké, ca 2 mm dl., černé. VII–VIII. Hkf.

2n = 24 (extra fines)

15. *Ballota* L. – měrnice *)

Ballota LINNAEUS Sp. Pl. 582, 1753. – Syn.: *Pseudodictamnus* ADANS. Fam. 2:191, 1763.

Lit.: BORNMÜLLER J. (1921): Zur Gattung *Ballota*. Repert. Spec. Nov. Regni Veg. 17:282–286. – PATZAK A. W. (1958): Revision der Gattung *Ballota* Section *Ballota*. Ann. Naturhist. Mus. Wien 62:57–86. – PATZAK A. W. (1959): Revision der Gattung *Ballota* Section *Acanthoprasium* und Section *Beringeria*. Ann. Naturhist. Mus. Wien 63:33–81. – SEYBOLD S. (1972): Über die Verbreitung von *Ballota nigra* und *Ballota alba* in Württemberg. Göit. Florist. Rundbr. 6(1):3–7. – VANĚČEK J. (1973): Je známa žlutokvětá *Ballota nigra* L. subsp. *nigra*? Zpr. Čs. Bot. Společ. 8:209. – KOPECKÝ K. (1974): Anthropogene nitrophile Saumvegetation des Gebirges Orlické hory (Adlergebirge) und seines Vorlandes. Rozpr. Čs. Akad. Věd, ser. math.-natur. 84:1–173.

Vytrvalé, roztr. až hustě chlupaté byliny nebo polokeře s krátkým větveným oddenkem. Lodyhy přímé nebo vystoupavé, vz. poléhavé, v hor. části bohatě větvené. Listy řapíkaté, celistvé. Květenství koncové, latovité, složené z málo- až mnohokvětých lichopřeslenů, listenaté, květy kratičce stopkaté, vyrůstající z úžlabí listenců. Květy oboupohlavné; kalich téměř pravidelný, zvonkovitý, 5cípý, cípy stejné; koruna zřetelně dvoupyská; tyčinky 4, dvoumocné, 2 zadní kratší než 2 přední, prašné váčky navzájem svírající úhel 180°; podsemeníkový žláznatý val 4laločný s nejdelším předním a nejkratšími postranními laloky, laloky celistvé, blizna dvouramenná. Tvrdky obvejcovité až elipsoidní. – Asi 35 druhů rozšířených od s. Afriky přes Evropu až do Střední Asie, jeden endemický druh znám i z j. Afriky. – Entomogam.

1. *Ballota nigra* L. – měrnice černá

Ballota nigra LINNAEUS Sp. Pl. 582, 1753.

Vytrvalé byliny s krátkým, většinou vícehlavým oddenkem. Lodyhy přímé až vystoupavé, 20–80 cm vys., roztr. až hustě chlupaté, v dol. 1/2 často fialově naběhlé. Listy řapíkaté, čepel vejčitá až okrouhlá, 2,5–6,0 cm dl., 2,0–4,5 cm šir., na

Ekologie a cenologie: Aluvia velkých řek, hráze, příkopy, pastviny, vlhká i sušší ruderalní místa. Na půdách hlinitých, čerstvě vlhkých, často vápničných. Nejčastěji ve společenstvech svazů *Senecion fluviatilis*, *Arction lappae* a *Onopordion acanthii*.

Rozšíření v ČR: V teplých územích planárního a kolinného stupně na j. a stř. Moravě, roztroušeně a zřejmě druhotně i v Čechách, zvláště v sz. části a v Polabí. Na sv. Moravě navazuje na výskyt v polském Slezsku. – Mapy: SLAVÍK in Květena ČR 6:40, 2000.

T: 3. Podkruš. pán. (Otvice; Kopisty u Mostu), 4a. Loun. střed. (Most), 4b. Lab. střed. (Dobkovice), 5a. Dol. Poohří (Prosmky), 9. Dol. Povlt. (Roztoky u Prahy, lit.), 10. Praž. ploš. (Praha), 11b. Poděb. Pol., 14a. Bydž. pán. (Nový Bydžov; Lískovice), 15c. Pard. Pol. (Lány u Dašic; Rybitví; Neratov), 16. Znoj.-brn. pah. (Ivančice; Vranovice; Moravský Krumlov; Budkovice), 17a. Dunaj. kop. (Dobré Pole), 17b. Pavl. kop. (Pavlov; Bavorý; Dolní Věstonice), 17c. Milov.-valt. pah. (Milovice), 18. Jihomor. úv. (hojně), 20b. Hustop. pah. (Moutnice; Kašnice; Čejč; Zaječí; Polešovice; Klobouky), 21b. Hornomor. úv. (Olomouc: Černovír, Hejčín, Povel; Grygov, les Království). – M: 74a. Vidn.-osobl. pah., 79. Zlín. vrchy (Biskupice; Zlín).

Celkové rozšíření: Od střední a j. Evropy po Sibiř, druhotně i v dalších částech Evropy. Zavlečena v Severní Americe. – Mapy: HULTĚN NE 1986:798.

bázi uřatá nebo zaokrouhlená, někdy až mírně srdčitá, na vrcholu tupá nebo ± špičatá, na okraji hrubě nepravidelně vroubkovaná až vroubkované pilovitá, na obou stranách roztr. chlupatá; řapík 2,5–4,0 cm dl. Lichopřesleny 10–25květé, navzájem oddálené, krátce (2–3 mm) stopkaté; listeny listům podobné, k vrcholu květenství se

*) Zpracovala J. Štěpánková